

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уређивачки одбор:

др *Ирена Грицкај*, др *Милка Ивић*, др *Павле Ивић*, др *Радослав Кайичић*,
др *Рудолф Коларич*, *Блаже Конески*, др *Берислав Николић*, др *Миливој Павловић*,
др *Асим Пецо*, др *Мићар Пешикан*, др *Живојин Сјанојчић*

Главни уредник

МИЛКА ИВИЋ

XXXI књ.

БЕОГРАД

1974 — 1975

НАД ДАНИЧИЋЕВИМ „РАТОМ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И ПРАВОПИС“

Посвећено 150-годишњици
рођења Буре Даничића
(1825—1975)

Када се у другој половини 1847. године појавила из штампе Даничићева књижица *Рај за српски језик и правопис*, наша наука и култура добила је не само једно ново значајно дело већ и једног научника каквог до тада ми нисмо имали.¹ Иако је у то време био напунио тек 22 године,

¹ Уп. С. Новаковић, *Буро Даничић или филологија и књижевни језик српски 1847 и 1877. Приликом прославе тридесете године књижевнога рада Даничићева написао Стојан Новаковић. На њо се ирештајмано из „Српске зоре“ 1878, св. 1—3. — У Бечу, 1878, 7; Ј. Бошковић, Б. Даничићу надгробна реч од Јована Бошковића. (Говорио у београдској Саборној цркви 14 новембра 1882). — Прилог „Српском колу“ к броју 47, [Београд, 1882], 6; Т. Маретић, *Буро Даничић*. — Летопис ЈАЗУ, Загреб, 1923, св. 37, 75; Љуб. Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*. — Београд-Земун, 1924, 568; Рад. Бошковић, *Буро Даничић и књижевни језик наш*. — Младост. Часопис за књижевност и културу, Београд, III/1947, бр. 9 (септембар), 56; А. Белић, *Даничић*. — Летопис Матице српске, Нови Сад, 1947, св. 7—8 (септембар-октобар), 146—148; *Вуков дух и наша национална култура*. — Књижевност, Београд, I/1947, св. 9—10 (септембар-октобар), 124; *Вук и Даничић. Чланци и расправе*. — Београд (Просвета), 1947, 159—160; др М. Петровић, *Даничићев „Рај за српски језик и правопис“*. — Летопис Матице српске, Нови Сад, 1947, св. 7—8 (септембар-октобар), 151, 161; Ж. Бошков, *Српска књижевност 1847 године*. — Летопис Матице српске, Нови Сад, 1947, књ. 360, 136—137; М. Поповић, *Буро Даничић*. — Београд (Нолит), 1959, 64—66; М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик. (Грамањички системи и књижевнојезичка норма)*. Увод. Фонетика. Морфологија. — Београд (Научно дело), 1964, 47—48; Ж. Младеновић, *Вук Караџић и Матица српска*. — Београд (Српска академија наука и уметности. Посебна издања, књ. СССХСII. Одељење литературе и језика, књ. 15), 1965, 160. Иначе пун назив ове Даничићеве књижице, односно текст на насловној страни гласи: *Рај за српски језик и правопис. Написао Б. Даничић*. — У Будиму (у штампарији Пештанскога универзитета), 1847, стр. 63. У *Прегледу Даничићевих радова* (уп. *Даничићев зборник*. — Београд — Љубљана (Српска краљевска академија. Посебна издања, књ. LV. Филозофско-филолошки списи, књ*

Ђура Даничић — који се у овом делу први пут потписао новим презименом напустивши своје дотадашње Поповић² — представио се тадашњој научној и културној јавности као одушевљени Вуков присталица, као образовани филолог чије су мисли јасне и увек аргументоване фактима којима се ретко може наћи слаба страна, и, најзад, као полемичар кога, истина, његове младе године на моменте могу понети и одвести ка иронисању на рачун противника с којим полемисше, али који ипак не заборавља да је навођење чврстих доказа, научно оправданих, основно оружје у свакој расправи овакве врсте. О овој Даничићевој књижици и о њеном значају у доприносу Вуковој борби за наш књижевни језик писано је доста, тако да данашњем аутору који обрађује ову тему није лако пробити се кроз силну литературу о овом питању поготову стога што ми још немамо на располагању модерну и потпуну библиографију радова о овом великану наше филологије из средине и друге половине XIX века.³ У овом прилогу, који је добрим делом пригодног карактера јер настаје поводом 150-годишњице рођења Ђуре Даничића, задржаћемо се само на *Рају за српски језик и*

15), 1925, I), поред наведених библиографских елемената о овом Даничићевом делу, налазимо и податак: „*На њродају њо 20 кр. ср.*“, што је, вероватно, узето са насловне корице *Раја за српски језик и њравоис*. Оригинални примерак ове Даничићеве књижице са корицама нисам имао прилике да видим, већ само примерке са насловном страном али без корица. Што се тиче горе наведеног податка о времену изласка из штампе Даничићевог *Раја*, њега сам нашао у цитираној књизи Ж. Младеновића (н. д., 160) који наводи да се ова књижица појавила у јавности после 10. VIII 1847. Насупрот Ж. Младеновићу, М. Поповић (н. д., 62) истиче 7. VII 1847. као датум изласка из штампе ове Даничићеве књижице.

² Уп. Ј. Бошковић, н. д., 6; М. Поповић, н. д., 62; Ж. Младеновић, н. д., 156. Да ли у његовом потпису *Ђ. Даничић* на насловној страници *Раја* иза слова *Ђ* стоји *Ђуро/Ђура* или Даничићево право име *Ђорђе*, тешко је за сада било шта поуздано рећи. И у псеудониму *Ђ. Јуковић*, којим је Даничић потписао своју прву верзију *Раја (Филошке њрмедбе на Ушук III Хаџића — М. Свејића)* налазимо *Ђ* (Ђорђе?, Ђуро/Ђура?) — уп. Ж. Младеновић, н. д., 155.

³ У *Лексикону њисаца Југославије* (Нови Сад, Матица српска, 1972, I (А-Ц), 562—564) објавио је М. М. Николић једину и до сада најобимнију библиографију о Ђури Даничићу. Рађена за потребе публикације каква је лексикон, ова библиографија је лишена низа неопходних података који су у данашњим радовима ове врсте обавезни. Потреба за потпуном и детаљном библиографијом о Ђури Даничићу намеће се пред нашом науком у својој пуној неопходности. До сада ми немамо ни потпуну библиографију Даничићевих дела јер она, објављена у Даничићевом зборнику 1925 (в. нап. 1), није комплетна. Најпотпунији списак Даничићевих радова, до данас урађен, припремио је мр М. Радовановић, асистент Филозофског факултета у Новом Саду, који ће бити објављен у Зборнику за филологију и лингвистику Матице српске, књ. XVIII/1 за 1975. годину.

йравойис, на детаљнијој анализи овога дела, у којој треба размотрити, наравно, Даничића као научника и филолога. При том не можемо сметнути с ума ни чињеницу да ће у низу детаља доћи до понављања онога што су и неки ранији аутори већ рекли о Даничићу, а што је и неминовно кад се прилази овој теми која је, ево, више од сто година предмет интересовања у нашој култури.⁴

Добро је познато да је ова Даничићева расправа настала поводом трећег *Уџука* Милоша Светића (Јована Хаџића), упућеног Вуку Караџићу од стране аутора који је био један од најжешћих противника Вукове реформе писма и језика.⁵ Основни циљ Даничићевог *Раџа за српски језик и йравойис* садржан је у самом наслову ове књижнице⁶, с напоменом да је у њој тежиште распразљања стављено на правопис. То је била и ауторова намера о чему сам Даничић каже да је у *Раџу* желео изнети у јавност своје мишљење о томе „колико је Утук III. побио цијену Вуковоме правопису, шта ли вриједи Светићев правопис“ (стр. 4—5). Истичући да „покрај многијех другијех невоља књижевност наша јако заостаје и за то што нам се књижевници још не могу да погоде ни каквијем словима треба да пишемо“, а пошто „у нас, који пишемо Славенскијем словима“, колико је књижевника толико је и правописа“ (стр. 3), Даничић претреса Светићев правопис јер је овај, од свих других, најизразитије супротстављен Вуковом а и Светић га „од неко доба као поглавица брани“ (стр. 4).⁸ За Даничића полемика није у првом плану, он ово дело не пише ради тога да би се само умешао у расправу између Вука и Светића, њему „није толико стало до језикословнога Утука, колико до *Светићевих мисли о Српском йравойису*“⁹, до тога „шта мисли Светић о Српскијем словима“ и „о претварању

⁴ Још док је *Раџ* био у штампи, Ј. Суботић је писао Вуку одушевљено о Даничићу, као аутору овога дела, а Ј. Стејић је изјавио „да на Србскомъ езикѹ ништа јоштъ овако *филологическо добро шѣамѣано нѣ*, као што е овај рать“ (уп. Љуб. Стојановић, н. д., 600; Ж. Младеновић, н. д., 161—162).

⁵ Пуни наслов те Светићеве књижнице гласи: *Уџукъ III. ѣзикословный. О ѣзѹку и йравойису Србскомъ. Одъ М. Светића*. — У Новом Саду (У Књигопечатњи Јоанна Каулицѣ и Орт:), 1846, стр. 77.

⁶ Наслов ове Даничићеве књижнице инспирисан је очигледно насловом Светићевог *Уџука III* (в. нап. 5), што је и нормално у полемичким расправама.

⁷ Под „славенским словима“ Даничић подразумева ћирилицу.

⁸ Не треба заборавити на то да је у Даничићево и Вуково време термин *йравойис* имао шире значење неголи данас: укључивао је у себе и графију, азбуку, начин означавања појединих гласова. Данас, као што се зна, у правописне или ортографске особине, строго узев, не спадају слова, знаци којима се обележавају гласови.

⁹ Курзив је мој — А. М.

слова“ (стр. 7).¹⁰ Њега, дакле, интересује научна основа, идеолошки ниво на којем Светић заснива своја схватања те зато аутор *Раџа* у почетку ове своје расправе принципски најпре рашчишћује појам правописа и појам језика. Замерајући Светићу да једно и друго није исто, да је морао „кад је о правопису ријеч“ казати „и правопис шта је“ (стр. 5), Даничић истиче, сасвим исправно, да је језик дат „човјеку да њиме казује шта мисли и осјећа, а писмо су људи измислили, за невољу, да њиме биљеже што језиком казују“ (стр. 5), јер „право писати у граматици не може ништа више значити до писменијем (мртвијем) знацима биљежити говорне (живе) гласове“ (стр. 6). Да би се ово остварило, потребно је упознати „све те гласове, и колико их је, и какви су, *иа за сваки глас одредиши јо једно особито слово, ни више ни мање*“¹¹ (стр. 6). Јер за Даничића је „најбољи правопис они којијем ће се моћи са свијем онако писати како се говори, глас по глас; а жалостан ће бити они којијем ће се друкчије писати него што се говори“ (стр. 6). Овим речима Даничић је идејно потпуно у складу са Вуковом азбучном реформом, односно са његовом новом ћирилицом којом је *Раџ* штампан а свакако и писан¹², а коју је Вук, као што је познато, изнео у јавност још 1818. у првом издању свог *Српског рјечника*, када је, полазећи од Мркаљеве реформисане ћирилице и строго остварујући принцип „један глас — једно слово“, успео да наше ћирилично писмо доведе до пуног савршенства.¹³ Аутор *Раџа* истовремено одбацује, како он сам каже, „етимолођички правопис, по којему ће се ријечи само коријена ради друкчије писати него што се говори“ и, самим тим, по њему то је „никакав правопис“ (стр. 6). Ту је Даничић врло оштар када каже да је о етимолошком правопису „и сама мисао луда“ (стр. 6) и да ће у даљем излагању показати „може ли се Српски правопис

¹⁰ Под термином *прећиварања слова* Даничић подразумева фонетске измене гласова и њихово рефлектовање на правопис: *впр. писање сладко или слајко према сладак и сл.*

¹¹ Курзив је мој — А. М.

¹² Даничићев рукопис *Раџа*, по коме је приређено будимско издање ове књижице, до данас је, колико се зна, остао непознат научној јавности, а можда није ни сачуван. Не знам да ли је познато тачно време када је Даничић почео да пише Вуковом ћирилицом: да ли се њом служио и пре сусрета с Вуком у Бечу 1945. године?

¹³ Вук је у два маха усавршавао Мркаљеву реформисану ћирилицу (из 1810. г.), и то 1814. и 1818. године. Уп. о овоме код мене: *Резултати новијих ироучавања историје српскохрватског језика у средњошколској настави. (Реформа ћирилице Сава Мркаља)*. — Књижевност и језик, Београд XIX/1972, бр. 2—3, 17—18; уп. такође мој рад: *Сава Мркаљ и његови ирећходници у реформи иредеуковске ћирилице*. — Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1967, књ. X, 161—198.

држати коријена“ (стр. 6). Иначе, овакво схватање о правопису, тј. о апсолутној предности и оправданости над етимолошким писањем онога писања где сваки глас има само један знак, Даничић усваја принципски јер он тако мисли „о свакоме правопису за какав му драго језик“ (стр. 6), а не само за наш.

Овде би требало скренути пажњу на извесне Даничићеве речи које не би могле издржати критику и то не само данашњу. Најме, када говори о томе шта је правопис а шта је језик, поред исправних мисли о правопису које смо већ навели, аутор *Раџа* каже и следеће: „Писмо није ништа друго до сурогат језика или ти бесједе човјечије: какав ориџинал онаки му и сурогат: какав језик онако и писмо. *Нѣста равѣ воліи господа своѣго, вели свето јеванђеље.* Ако је мане у језику, нека је и у писму; за то ће језик одговарати, а писмо је вјерно свој посао свршило како нам је однијело глас куда по слабости човјечијој допријети не можемо...” (стр. 5—6). Понесен конкретном ситуацијом у којој се нашао, у борби против традиционалног правописа и типа књижевног језика за које се М. Светић енергично заузимао и с Вуком о томе полемисао, Даничић је себи допустио формулације као што су: „какав језик онако и писмо“ или „ако је мане у језику, нека је и у писму; за то ће језик одговарати...“, које се не могу бранити нарочито ако се њима жели дати принципски значај, како то аутор *Раџа* овде и чини. У своме негативном ставу према Светићевом типу књижевног језика и правописа Даничић, цитираним својим речима, жели да нађе узрочну везу начелног карактера, тј. да лош језик мора имати лоше писмо, и обрнуто. Наравно, овакав став је несодржив јер се не може научним аргументима бранити. Пре свега, питање је какве „мане“ може језик имати и да ли од њих уопште зависи и писмо. Зар језик којим се у својим списима служио М. Светић није могао имати писмо по Вуковом принципу за који се и Даничић у *Раџу* залаже да треба „за сваки глас одредити по једно особито слово, ни мање ни више“ (стр. 6)? То не значи, наравно, да су Светићеве анализе азбучно-језичко-правописне биле исправне и да је он лично, евентуално, могао направити савршено писмо за свој тип књижевног језика. Али зар није С. Мркаљ још 1810. године реформисао нашу азбуку до тог степена да је била врло близу поменутог Вуковог а и Даничићевог принципа „један глас — једно слово“?¹⁴ Та азбука могла се сасвим успешно улотребити и

¹⁴ Уп. моје радове у нап. 13. Оно у чему Мркаљева реформисана ћирилица није потпуно усавршена јесте присуство графичких комбинација *ѣь, ъь, љь, њь* за *ћ, ђ, л, њ*. Да је и за ове гласове Мркаљ предложио по један знак, који би искључиво

за писање онаквим типом књижевног језика каквим Светић пише, што лепо илуструју последње три странице *Сала дебелого јера либо азбукојројрес* где овај први модерни реформатор нашег ћириличког писма показује практично како се може служити новом ћирилицом. А Мркаљев језик, на поменутиим страницама овог његовог дела из 1810. године, није у пуној мери народни као што није ни Светићев у Утуку III 1846. године.¹⁵ Дакле, и језик са „манама“ могао је имати савршено писмо, као што данас низ великих светских језика (енглески, француски, немачки) има своја неусавршена писма јер су врло далеко од поменутог Вуковог и Даничићевог принципа. Из свега овога јасно је да неусавршено писмо једнога језика није условљено самим стањем у том језику већ зависи од других околности а пре свега од традиције, тако да су Даничићеве мисли о овом питању неприхватљиве јер се њихова оправданост не може научно аргументовати.

I

После уводног дела у своме *Рају*, Даничић прелази на расправу са Светићем о томе да ли *џ* и *ѣ* представљају само слова или су то и гласови. Одмах треба констатовати да је аутор *Раја* овде имао лак полемички посао јер средином XIX века није било тешко доказати — што не значи да су те доказе лако усвајали они којима су били упућени — да *џ* и *ѣ* у то време у нашем језику нису имали никакву гласовну вредност.¹⁶ Ту се М. Светић нашао на много тежем терену јер је бра-

обележавали поменуте консонанте, Мркаљева реформисана азбука била би у пуној мери претеча Вуковој. А Мркаљ је и предвиђао тако нешто, је он није искључивао могућност елиминисања знакова *џь*, *дѣ*, *љь*, *њь* из употребе и то онда када се направе посебна слова за одговарајуће гласове о чему сведоче ове његове речи: „Колико се мога мнѣнија каса, требало би нам писмена *дѣ* *љь* и *њь* (као што имамо *џь*) под каквим нибуд обликом изрезати, пак танкоме еру онда казати пут за дебелим“ (*Сало дебелого ера либо азбукојројрес*, У Будиму Граду (Писменама Кралѣвскога Свеучил: Венгерскога), 1810, 13). Дакле, Мркаљ је истакао да ће се и *ѣ* искључити из његове ћирилице онда када се за слова *дѣ*, *љь*, *џь*, *њь* „било какви облици изрежу“. Међутим, он тај посао није завршио, већ га је до краја Вук довео.

¹⁵ То су, пре свега, лексичке одлике које не припадају народном језику: *имуџиѣ* 16, *суџиѣсѣјовати* 16 (х 3), *јроча* 17, *јрискорбљаваџи* 18, *начало* 18, *сочинџи* 18, *будуџиџи* књиџици 18 (*Сало дебелого ера либо азбукојројрес* — в. нап. 14), односно: *обџиџиѣлѣџиѣ* 3, *џиџиѣска* 3, *членови* 4, *у засџданџи* 5 (М. Светић, н. д. — в. нап. 5).

¹⁶ Треба се сетити ва је низ аутора предвуковског периода изостављао у писању знаке за некадашње полугласнике, а да је С. Мркаљ 1810. г. искључио из азбуке *џ* и *ѣ* (изузев за *дѣ*, *џь*, *љь*, *њь*) као сувишна слова (уп. мој рад: *Сава Мркаљ и његови јрѣјходџици у реформи јрѣдѣвковске ћирилице*, 191—193, 194, 197).

нећи употребу *ѝ* и *љ* у писању, тражио ослонац за то у њиховом изговарању. А тај ослонац није могао никако наћи не само у ондашњем нашем књижевном језику и у оном типу литерарног језика којим се он лично служио, већ ни у другим словенским књижевним језицима на које се позивао. Именујући *ѝ* и *љ* „безгласним јеровима“ (стр. 7), Даничић оправдано супериорно наступа позивајући Светића, „а и свакога когод има вољу, нека изговори *ѝ* и *љ*, или свако за се или с којиме му драго самогласнијем словом, како их данас Србин изговара“ (стр. 8), знајући унапред да противнику тиме потпуно избија оружје из руку. Међутим, он се на томе не зауставља, већ неколико следећих страница *Раџа* посвећује рашчишћавању до краја овога питања полазећи од научних аргумената с ослонцем на наш и старословенски језик, с једне, као и на поједине источне (руски) и западне (пољски, чешки и, мање, словачки), с друге стране. Даничић је сасвим у праву када истиче да, у нашем језику његовог времена, изговорну разлику између именице *зљн* и придева *зљн*¹⁷ уноси акценат а не присуство *-ѝ* и *-љ* у тим примерима за чије се писање Светић заузима (*зелень* и *зелень*) мислећи „да ту разлику чине јерови, па да их за то ваља задржати у Српскоме правопису“ (стр. 8). Наравно, ни Светић а ни његови истомишљеници нису могли бранити актуелност потребе присуства *ѝ* и *љ* у писању, ослањајући се на њихов „изговор“ и то не само у горњим примерима који се међусобно изговорно разликују, већ нарочито у низу случајева који се између себе прозодијски подударују а које Даничић наводи истичући при томе: „нека нам каже Светић какву разлику чини Србин у изговарању између... лљв (лљвѝ) и крљв (крљѝ), ...срам (срамѝ) и дам (дамѝ),... сан (санѝ) и длан (дланѝ),... свијет (сљѝтѝ и клијет (клѝтѝ),...“ (стр. 9). Ове речи се изговарају, закључује Даничић, „посве једнако, једна према другој“ иако се „разликују у Славенском језику са *ѝ* и *љ*“ (стр. 9). Ова Даничићева једнакост у изговору поменутих примера односи се, пре свега, на то да се покаже да присуство нпр. *-ѝ* у *сљарѝ* (*сљар*) и *-љ* у *царѝ* (*цар*) и сл. нема за последицу различит изговор, акцентовање, ових двеју речи. Међу осталим примерима обе врсте које наводи на 9. страни *Раџа* Даничић међусобно супротставља

¹⁷ Познато је да је у другом издању *Српског рјечника* (1852), Даничићевом заслугом, Вук доследно спровео употребу знака за краткосилазни акценат, те из тих разлога овде аутор *Раџа* пише *зљн*, што подразумева *зљн*. Иначе, као што се зна, Вук је и у првом издању свога *Српског рјечника* понекад употребљавао знак за краткосилазни акценат (уп. П. Ивић, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, 71—72 у књизи: *Сабрана дела Вука Караџића. Књига друга: Српски рјечник (1818)*. — Београд (Просвета), 1966).

и случајеве као: *сврѣб* — *здлѣб* (сврѣвѣ — голѣвѣ), *сѣд* — *лѣбѣд* (сѣдѣ — лѣвѣдѣ), *вѣйѣз* — *кнѣз* (вѣтѣзѣ — кнѣзѣ¹⁸), *хрѣм* — *сѣдам* (хрѣмѣ — сѣдѣмѣ) и *сѣйѣи* — *ѣѣи* (сѣпатѣ — патѣ), којима аутор *Раѣа* указује такође на то да некадашње (изговорно) и садашње (правописно) присуство *-ѣ* и *-ѣ* у њима не утиче на различит у квантитету изговор слога непосредно испред *-ѣ* и *-ѣ*. Потреба за писањем *-ѣ* и *-ѣ* у *зеленѣ* (*зѣлен*) и *зеленѣ* (*зѣлен*), како Светић тражи и по коме разлику у изговору ових речи уносе *-ѣ* и *-ѣ*, у контрадикцији је са потребом за писањем у примерима као што су *срѣм* (*срѣмѣ*) и *дѣм* (*дѣмѣ*) и сл. — за што се такође Светић залаже — јер *-ѣ* и *-ѣ* у овим последњим облицима уопште не утичу ни на какву акценатско-квалитативну разлику међу њима нити она ту постоји. Дакле, међусобно супротставивши и показавши пуну контрадикторност примера на којима Светић жели да покаже оправданост присуства *ѣ* и *ѣ* у писању, Даничић с успехом доводи читаоца *Раѣа*, у овом одељку своје књижице, до сазнања о потпуној неодрживости Светићевих правописних захтева у вези са *ѣ* и *ѣ*. Настављајући даље у овом правцу полемику са Светићем, аутор *Раѣа* жели да уклони свога противника са етимолошког и упореднограматичког терена. Ради тога Даничић полази од различитих рефлекса *ѣ* и *ѣ* у појединим словенским језицима (нпр. стсл. *лѣвѣ*, *сѣмѣ*: рус. *левѣ*, *сонѣ*, пољск. *lew*, *sen*, чешк. *lew*, *sen*, српск. *lav*, *san* и сл.) и исправно закључује „да је *ѣ* и *ѣ* у сриједи слога у староме Славенском језику морало имати особити глас, свако за се, да гдјекоја Славенска племена и данас имају од њих различите гласе (Руси од *ѣ* имају *о* а од *ѣ* имају *е*, Пољаци од *ѣ* имају тврдо *е* а од *ѣ* мекано), а у нас да је и за једно и за друго један глас“ (стр. 12—13). Констатовавши да је *ѣ* и *ѣ*, како је већ речено, „морало имати особити глас, свако за се“ и да се, ослањајући се на Шафарика, „управо не зна како су се ова слова изнајприје изговарала“¹⁹ (стр. 12), Даничић ипак говори нешто и о некадашњој природи ових двају полувокала, тј. „да се *ѣ* и *ѣ* писало гдје су се једна слова двојако изговарала, и то да се *ѣ* писало гдје су се слова тврђе изговарала, а *ѣ* гдје су се мекше изговарала, и овај двојаки изговор једнијех слова да се до данас са свијем сачувао у гдјекојијех Славена, а у нас да га нема никако“ (стр.

¹⁸ Даничић овако пише место старословенског књѣѣѣ (уп. *Slovník jazyka staroslověnského*. — Praha (Československá akademie věd. Ústav jazyků a literatur), 1967, 16, 94).

¹⁹ Наравно, слова се не могу изговарати већ само гласови; она се могу само писати. У *Раѣу* се не спроводи оваква термилошка диференцираност па се под словом подразумева често и глас, што је свакако била општа одлика у Даничићево време.

15). Ове своје речи аутор *Раџа* је засновао на упореднограматичком посматрању појединих словенских језика, поредећи нпр. стсл. *даръ* и писаръ са руск. *даръ*, *дар-а*, *ѿисаръ*, *ѿисар-я*, пољск. *dar*, *dar-u*, *pisarz*, *pisarz-a*, српск. *дар*, *дар-а*, *ѿисар*, *ѿисар-а* и сл. (стр. 14), односно поредећи облике вол-ѿа (ном. једн.), вол-ѿа (ген. једн.) са ген. мн. волѿ, као и форме именице орѿѿъ (ном. једн.), орѿѿа (ген. једн.) са придевом орѿѿѿъ (ном. једн. м. р.), орѿѿѿа (ном. једн. ж. р.) (стр. 15). На основу свега овога Даничић закључује у вези са *ѿ* и *ѿ* „да је и једно и друго двојаку службу чинило у староме Славенском језику: 1) и једно и друго имало је свој глас, 2) и једно и друго прелевало се у друге гласове. По томе њиховоме својству можемо ли их писати у Српскоме правопису? Никад ни до вијека. У првој служби није им у нас мјеста, јер су оба прешла у једно *а*; а ни у другој служби није им у нас мјеста, јер у нас нема старо *вѿ* и *ѿѿ*, ни Пољско *w* и *w'* или *p* и *p'* и. т.д.“ (стр. 16). Ове своје јасне закључке Даничић поткрепљује и извесним логичким расуђивањима којима се не може одрећи карактер аргумента. Позивајући се на „наше старе“, на стање у нашем старом језику и споменицима, који „нијесу имали те разлике“ између *ѿ* и *ѿ* и који су „од све невоље писали само *ѿ* свуда“ — а који би је обележили „да је било разлике“ између *ѿ* и *ѿ* — Даничић закључује да „морамо признати да су наши стари, прије толико стотина година, били паметнији од нас“ (стр. 16. 17). А пошто ни ми данас не правимо разлику између *от-ѿ-ѿѿ* и *пат-ѿ-кѿ* јер обе речи „једнако пишемо са једнијем *а*, *оѿ-а-ѿ* и *ѿѿѿ-а-кѿ*“, зашто „да не пишемо једнако *зелѿн-ѿ* и *зелѿн-ѿ?*“ (стр. 16, 17) оправдано се пита Даничић. А разлику у значењу између *зелѿн* и *зѿлѿн* нећемо обележавати јеровима на крају речи, наставља Даничић, јер ту разлику уносе прозодијски елементи а не крајње *-н* у њима иза којег, по Светићу, треба писати *-ѿ*, односно *-ѿ*. Поменути разлику нећемо ни иначе означавати пошто је у питању „само ударање гласом или акценти, па као што ни један народ не пише за акценте особитијех слова, тако не ћемо ни ми, него ћемо их биљежити другијем знацима изнад правијех (говорнијех) гласова, гдје је од потребе“ (стр. 18). А све ове акценатске разлике међу речима, наставља аутор *Раџа*, налазе се регистроване у Вуковом *Српском рјечнику* и његовим *Српским народним ѿсловицама* где је „сви знамо врло добро ... с каковом... вјештином Вук — и то само Вук — побилежио и показао... и најмање промјене у гласу и говору, и то не само у различнијем ријечима, него и у једној истој ријечи и у једноме истоме гласу, како народ те ријечи и те гласе не само по различнијем крајевима, него како их једни исти људи у различнијем приликама различно изговарају“ (стр. 18).

Овде се Даничић критички осврће и оправдано одбацује обележавање вокалног *p* са *ep* и *ap* (*cepī* = *sàrp*) јер се ту такво писање не може бранити присуством „старијех јерова“, како то чине присталице оваквог означавања самогласничког *p* код нас. Ту је Даничић сасвим логичан: пошто је *ь* и *ѣ* понегде прешло у нашем језику у *a*, а понегде „са свијем nestало“, онда не треба у примерима са вокалним *p* писати ни *ь*, *ѣ*, ни *a*. А ако неко инсистира на писању *sàrp*, доводећи то *a* у везу са некадашњим полугласником на том месту, тада би, по Даничићу, требало тај исти да пише и *sàrpà* „јер су стари писали сьрпъ“ (стр. 18), односно полугласник се налазио и на крају ове речи. На тај начин, стварајући апсурдну ситуацију у писању: *sàrpà*, Даничић је сасвим убедљиво указао на потпуну неоправданост обележавања вокалног *p* са *ap* или *ep*.

За аутора *Раџа* нема оправдања ни обележавања гласова *ђ*, *ћ*, *љ* и *њ* графијским комбинацијама *дѣ*, *ѣѣ*, *љѣ* и *њѣ*, и то нарочито од стране оних који „се бране Славенскијем правописом“ (стр. 18), јер „ми Срби немамо умекшанијех слова“ (= гласова) (стр. 19), за разлику, на пример, од Руса и Пољака. Због тога код нас не треба помоћу *д*, *ѣѣ*, *л*, *н* + *ѣ* означавати умекшане гласове, пошто таквих нема у нашем језику, већ за меке сугласнике треба да постоје посебни знаци. С те стране гледано, Даничић је у праву јер је тачно осетио разлику између умекшаних и меких консонаната. Међутим, кад се има у виду чињеница да се наша ћирилица предвуковског и вуковског периода одликује снажном традицијом употребе графијских комбинација *дѣ*, *ѣѣ*, *љѣ* и *њѣ* за означавање одговарајућих *м* *е* *к* и *х* сугласника *ђ*, *ћ*, *љ* и *њ*²⁰, онда се њихово присуство у ћирилици може гонити само с мотивацијом да се један глас мора означавати једним словом а не са два знака. Самим тим, Даничићева аргументација против употребе *дѣ*, *ѣѣ*, *љѣ* и *њѣ* доста је једнострана пошто је везана само за фонетски моменат: за потребу обележавања меких сугласника у нашем језику посебним знацима. Јер, по Даничићу, ако пишемо *родѣн*, требало би писати и *возѣн* и *носѣн* и сл., што би представљало апсурд напуштати слова *ж*, *ш* и др. Иако је духовит и са поменуте фонетске стране оправдан, овај Даничићев аргуменат био би по својој убедљивости јачи да је био заснован и на графијском моменту, тј. да су у великој предности засебна слога *ђ*, *ћ*, *љ* и *њ* над графијским комбинацијама *дѣ*, *ѣѣ*, *љѣ* и *њѣ*, јер у потпуности остварују

²⁰ Уп. такво обележавање ових консонаната нпр. још 1790. године (А. Младеновић, *Сава Мркаљ и његови њрејходници у реформи њредвуковске ћирилице*, 170).

принцип „један глас — једно слово“, чиме се максимално усавршује писмо.

У наставку свога излагања Даничић одбацује писање *и*, *-ий*, *-ий*²¹, али се задржава само на *-ий*, *-ий*. Уочавајући потпуну неоправданост Светићевог „аргумента“ да се нпр. облици трпног придева *идзнайи*, *идслайи* зато овако изговарају „што на крају долази *ий*“, за разлику од инфинитива *идслаи*, *идзнаи* „што је код њих само *и* на крају“ (стр. 19), Даничић томе супротставља пример инфинитива *зайбйи* који се изговара са *-и* а не пише са *-ий*, као и придеве *окайи*, *главайи* који се не изговарају *окайи*, *главайи* иако их „Светић пише *окайий*, *главайий*“ (стр. 20). Додајући томе и ген. мн. *људи* (= *људѝ*) који се, по Светићу, „за то овако изговара што је на крају *ий*“, као и придев *жешйи* који Светић пише са *-ий* а који „се не говори *жешйи* као *људий*, (*људѝ*)“ (стр. 20), аутор *Райа* оваквим контрадикторностима, које представљају у основи јаке аргументе, доводи поменуте Светићеве правописно-језичке поставке до апсурдности, о чему закључује: „по томе би Светићеву правопису било ријечи да се једнако изговарају а различно пишу, и да се различно изговарају а једнако пишу“ (стр. 20), што је, наравно, неоправдано и неприхватљиво. А о Светићевим тезама у вези са постанком *џ* и *џ*, тј. како су ова два вокала настала фонетским путем и то први од *џ* а други од *џ*, Даничић је паметно поступио када је, не улазећи у ширу расправу, затражио од Светића „да покаже старијех рукописа гдје мјесто садашњег *џ* стоји *џ*, а мјесто *џ* стоји *џ*, па ћемо му онда вјеровати, и весело признаћемо да зна шта говори“ (стр. 21). Наравно, ни тада а ни касније овакви докази нису се могли наћи у старим споменицима из простог разлога што их тамо нема, што су Светићеве мисли о пореклу *џ* и *џ* потпуно научно нетачне. А мудром Даничићу није било тешко да уочи тај Светићев промашај.

II

Настављајући своје излагање, Даничић у *Райу* прелази, са данашње тачке гледишта, на чисто правописна питања. Проблем је у писању оних речи код којих неке гласове „са свијем друкчије изговарамо него што стоји у коријену или етимолођији“ односно „хоћемо ли такве ријечи писати како их говоримо или како би по етимолођији требало да говоримо?“ (стр. 21). Даничић сматра „да друкчије и не треба писати него како се говори“ (стр. 21), и тога свога мишљења држи

²¹ На 7. страни *Райа* Даничић помиње *и* и *й* као слова за која се Светић залаже, а овде, на стр. 19—21. *Райа*, не говори посебно о њима.

се што је год могуће доследније. Не могу се, по њему, занемаривати у писању разне фонетске промене које је језик развио јер нико није „властан на земљи учити људе и нагонити их да друкчије говоре него што им Бог даде силу и моћ да говоре“ (стр. 23). Даничић устаје против недоследности код присталица етимолошког правописа. Ако они не допуштају да се пише нпр. *срѣски*, *слајко*, *глајко*, већ траже *србски*, *сладко*, *гладко* да би се сачувао корен речи, зашто они сами пишу нпр. *моћи*, *вјечни* елиминишући при том фонетизам основних форми (*могћи*, *вијек*) од којих су ови последњи примери постали? — пита се оправдано Даничић. Овим случајевима аутор *Раја* додаје и низ других које присталице етимолошког правописа не пишу тако, као нпр. *шрска*, *масло*, *болешљив*, *врињак* (без *-и-*), *обећаји*, *обрнути*, *обласи* (без *-в-*), *сјиисла*, *сјиисло* (без *-к-*). А ако се ови примери не пишу етимолошки већ онако како се изговарају, онда је тешко наћи оправдање за оне случајеве за које се такво писање не допушта. Даничић, оправдано, уопште не прихвата Светићева разграничења: да се тзв. „изнутрашње претварање слова“ (= гласова) може одражавати и у писању (*моћи* је нпр. по овом „претварању“ постало од *могћи* те се зато *моћи* може задржати у писању) а да се тзв. „спољашње претварање слова“ (= гласова) не може огледати и у писању (нпр. *сладко* треба тако и да се пише јер ће се тиме сачувати корен речи), пошто ни ту Светић није доследан. Наиме, у примерима *смыслији* — *смышляји* и *уйройасији* — *уйройашћавати* по Светићу се *-и-* мора писати јер се ради о „изнутрашњем претварању“ гласова, што Даничић с правом одбацује пошто се по поменутом „претварању“ добијају само *љ* и *ћ*. А *ш* је плод асимилације сугласника и то исто онако „како што н. п. у *грејси* с иште према себи глас и од својега реда“ (стр. 27), констатује Даничић. Самим тим, у питању је контрадикција у коју је сам Светић упао, а коју је Даничић уочио: ако се не може допустити, по присталицама етимолошког правописа, писање *слајко* и *глајко*, онда, се по њима, не би смело допустити ни писање *смишљаји* или *уйройашћавати* са *-и-*. Немају они никаквог оправдања да траже писање *сладко*, *гладко*, с једне, и *смишљаји*, *уйройашћавати*, с друге стране. Залагати се за овакву недоследност, кад су у питању асимилације сугласника, указује на несигуран пут којим се „правописни етимолози“ крећу. А ту њихову слабу страну, или боље рећи Светићеву научну промашеност на овом плану, Даничић је врло добро уочио.

Аутор *Раја* се поставља такође врло енергично против још једне Светићеве ортографске недоследности. За Даничића нема никаквог оправдања не писати групу *шћ* у инстр. једн. *радосију* (*радошћу*) а пи-

сати је у *мишће, гушће, чешиће, ујројашћавашћи*, како чини Светић. Даничић инсистира на доследности и не допушта никакву неравноправност у овом погледу међу појединим врстама речи, о чему он сам говори: „Што је суштествителнијем именима склањање, они је глаголима спрезање. Какове Светић промјене у коријену допушта прилагателнима у сравањивању и глаголима у спрезању, онаке ваља да допусти и суштествителнима у склањању. Кад се дакле смилува те од *честіо* пише *чешиће*, и од *јослашти јошљем*, то је вриједно да се смилује и *радосіи* па да пише *радошћу*“ (стр. 28—29). Ако већ Светић правописно региструје промене у појединим падежима као нпр. *Влах : Влаше, Власи, Власима, грјешник : грјешнице, грјешници, грјешницима, нога : нози, рука : руци*, зашто се не може допустити писање *радошћу* према *радосіи* — оправдано се пита Даничић. У вези с овом цртом (*радосію : радосћу*) треба рећи да данас можемо у одређеној мери разумети Светићево инсистирање на писању инстр. једн. *радосію*. Ради се, наиме, о једној особини која је код наших писаца друге половине XVIII и првих деценија XIX века, у језику њихових дела, остајала најчешће неизмењена: *радосію, радосію*, а врло ретко *радошћу* или *радосћу*.²² Старија форма овога инструментала једине несумњиво је налазила свој чврсти ослонац у рускословенској и српкословенској традицији, што је учинило да је у језику дела поменутих писаца, а самим тим и у Светићевом литерарном језику, присуство облика типа *радосію/радосію* показивало тенденцију ка генерализацији, ка нормативности у овом правцу. Отуда Светићево заузимање за овај традиционални облик инструментала једине, који је у славеносрпском језику имао своје осигурано место, али чије је присуство у народном типу књижевног језика било, наравно, неоправдано.

На низу примера Даничић показује шта су то „закони Српскога језика“ који „ишту да се слова [= гласови] претварају и избацују“

²² Уп. М. Сучевић, *Језик у делима Доситејева Обрадовића*. — Извештај Српске прав. велике гимназије ср. карловачке за школ. годину 1913/14, у Срем. Карловцима, 1914, књ. 55, 28; Х. Куна, *Језичке карактеристичке дјела Доситејева Обрадовића*. — Сарајево (Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине. Дјела, књ. XXXVI. Одјељење друштвених наука, књ. 21), 1970, 89 (овде Х. Куна објашњава присуство инстр. једине типа *радосію* у Доситејевом језику искључивом инспирацијом из руског и рускословенског језика не помињући српкословенску традицију у овом погледу која се не може занемарити ни код наших писаца XVIII века); А. Младеновић, *О народном језику Јована Рајића*. — Нови Сад (Матица српска), 1964, 35, 80; А. Албин, *Језик новина Стефана Новаковића (1792—1794)*. — Нови Сад (Матица српска), 1968; 47; Ј. Кашић, *Језик Милована Видаковића*. — Нови Сад (Филозофски факултет), 1968, 63.

(стр. 33). У складу с тим аутор *Рајна* детаљно и аргументовано исправља Светића у успостављању корена глагола *йресѣи*, *месѣи* и *јесѣи*, где је, наравно, у питању *йред-*, *меѣ-* и *јед-*. насупрот Светићу који сматра да у тим глаголима „није *д* и *ѣ* коријен“ (стр. 29). Да би доказао корен поменутих глагола, Даничић, методолошки сасвим исправно, упоређује *йресѣи*, *месѣи* и *јесѣи* са *одвесѣи*, *красѣи*, *босѣи*, *сјесѣи*, као и са одговарајућим глаголима у пољском, чешком и словачком језику. Очигледно добро познајући глаголске корене и основе, Даничић одбацује Светићево изједначавање односа *йресѣи* — *йредем* са *знаѣи* — *знадем* и *даѣи* — *дадем*, истичући с правом да се у ова два последња случаја ради о секундарно формираним облицима, а да је примарно *знам* (*знаѣм*) и атематско *дам*. Да глагол *йресѣи* и сл. има стварно *д* у корену, Даничић духовито доказује и другим аргументима: полази од именице *йређа* која је постала „од коријена *д*“ (стр. 30) помсћу суфикса *-ја* (или „форматива“ како Даничић каже) исто онако као што су постале и речи *свађа*, *грађа* и *вођа*. „Или ће нам сад Светић начинити нову формативу *ђа*?“ (стр. 31) са доста ироније пита се Даничић. Ако већ није хтео у овом правцу да послуша Вука, с ким жестоко полемише, а такође ни Добровског, како је онда Светић смео „са својим грднијем незнањем њих поправљати“ јер су обојица, по Светићу, погрешили „што су казали да у *йредем* *д* иде у коријен“ (стр. 31)! Овим речима Даничић изражава не само своје чуђење Светићу већ му истовремено врло оштро пребацује и замера да се меша у оно што не разуме. Глаголи *йресѣи*, *йлесѣи* и *весѣи* којима је „коријен *д*, *ѣ*, *з*“ (стр. 31), по Добровском су — вели Даничић — „ова слова [= гласове] пред старијем ти претворила сва три у *с*, и тако да ваља писати *йресѣи*, *йлесѣи*, *весѣи*“ (стр. 31). Ово „претварање“ гласова Даничић аргументује и помоћу других примера: „*влас-ѣи* : *влад-аѣи*, *слас-ѣи*: *слад-ак*, *свијес-ѣи*: *свјед-ок*, *мас-ѣи*: *маз-аѣи*“ и сл. па је према томе „и од *йред-ем* *йрес-ѣи*, од *йлей-ем* *йлес-ѣи*, од *вез-ем* *вес-ѣи*, какогод од *йас-ем* *йас-ѣи*, од *йрес-ем* *йрес-ѣи*“ (стр. 32). Поменути измену гласова Светић не жели да спроведе и у писању, о чему сведоче ове његове речи: „Тако ће Вукъ написати одъ *йреведемъ* *йревесѣи*, одъ *йреведемъ* *йревесѣи*, и одъ *навѣземъ* *навесѣи*;²³ а ја ћу по етимологији разлику правити, и написатћу одъ *йреведемъ* *йревесѣи*, одъ *йреведемъ* *йревезѣи*, а одъ *навѣземъ* *навезѣи*“.²⁴ Са жељом да правописно различито обележи форме поменутих глагола

²³ У оригиналу ове Светићеве књижице грешком стоји *новесѣи*.

²⁴ Уп. М. Светић, н. д., 32—33. Део из горњег цитата Даничић је навео на 33. страни свога *Рајна* не цитиравши истовремено и извор.

(са кореном *вед* и *вез*), Светић је покушао ослонац да тражи у пореклу тих речи и њиховом етимолошком писању. Ту је запао не само у недоследност (пошто су *ѡревезем* и *навезем* глаголи постали од истог корена па би се морали на исти начин и писати) већ и у неопростиву грешку: *навезсти* се уопште не може етимолошки толерисати, јер се очигледно ради о неправилном етимологизирању. То је Даничић, наравно, лако уочио истичући да Светић, а и неки његови истомишљеници „троструко гријеше: и против етимологије, и против Славенскога правописа, и против народнога говора“ (стр. 33). И овде је, поново, аутор *Раџа* био потпуно у праву!

Закључујући одељак о правопису, Даничић истиче да се Светићев правопис заснива на „лукоме незнању и пустој самовољности“ (стр. 34—35) не штедећи, као што видимо, речи којима ће оквалификовати оно што је у свом досадашњем излагању критиковао. Насупрот овој, аутор *Раџа* је, с правом, пун хвале за Вуков правопис говорећи да „међу свјема који пишу данас правописе у цијелој Европи Вук је најбоље разумио шта је правописа, па што је умом разумио оно је и дјелом најбоље извршио. Међу свјема данашњијем правописима Вуков је најсавршенији, па је за то и за Српски језик најбољи“ (стр. 34). Позивајући се на речи И. И. Срезњевског који је казао за „Вуков правопис да је образцовиј вѣ литературѣ Славянској“ (стр. 34), Даничић те речи поткрепљује чињеницом да је Вук у свом правопису налазио уоприште „на тврдијем законима нашега језика“ (стр. 34). А те законе треба „тражити у Српскога народа. Вук их је од свију Срба први нашао, познао и разумио, Вук их је први почео и сам поштовати и другима их казивати, и ево већ тридесет година како их казује. Но ономе који вјере нема, а сам не ће (или не може) да мисли, не може се доказати. А когод мисли и те законе тражи, мора их наћи, а кад их нађе, мора за Вуком пристати“ (стр. 34) — закључује Даничић. Ово нису празне речи којима је аутор *Раџа* желео да похвали Вуков правопис, већ суд проистекао из целокупне досадашње критике Светићевог правописа и његовог знања о овим проблемима. А тај суд, видели смо, Даничић увек заснива на аргументима којима се, готово редовно, научна оправданост не може оспорити.

У једном моменту, када каже да је Вуков правопис најсавршенији и да је то зато што „је најсавршеније и најбоље оно што је онако како треба да је, што је у дјелу као и у мислима, што је на земљи као и на небу: јак на небеси и на земљи“, Даничић истиче и мисао: „у Вука је какав језик тако и писмо“ (стр. 34) мислећи наравно, у првом реду на савршеност. Ове Даничићеве речи подсећају на сличну његову мисао

истакнута на 5. страни *Раџа*, о чему је већ овде било речи, а која се, као што смо видели, не може у пуној мери научно бранити нарочито кад јој се даје принципски карактер.

III

У овом, последњем одељку *Раџа* Даничић више не говори о правописним већ о неким језичким питањима полемишући такође са Светићем. Вукове речи да је прва дужност Друштва српске словесности „да језик наш чисти од свега туђега, да утврди његова правила“ (стр. 36) Светић је, свакако, намерно буквално схватио истичући да бисмо ми у том случају остали без многих речи јер има и старих позајмица у језику без којих се не може. Међутим, речи као *око* и *нос*, у којима Светић види туђице и које, по њему, Вук наводно жели да избаци из језика, Даничић исправно доводи у везу са другим индоевропским језицима: „Еда ли *око* није исто тако Српски као што је *οκκος* Грчки, а *oculus* Латински? Еда ли *нос* није исто тако Српски као што је *die Nase* Њемачки, а *nasus* Латински?“ (стр. 36) — чиме истиче, позивајући се на Шафарика, језичко „сродство Славенскога језика са осталима главнима у Европи“ (стр. 38). Овим се потврђује „да ми нијесмо у Европи дошљаци Азијски према Грцима и Латинима, него смо овдје барем од тада од када и они“ (стр. 38). Да би потпуно одбранио Вука од Светићевих речи према којима је Вук против свега туђега у језику, Даничић се позива на турске и друге стране речи „што их је Вук пописао у Српски рјечник“ (стр. 39) захваљујући при том Вуку што је то урадио јер „бисмо ли без тога могли и у пола разумјети народне пјесме, ми сами, да туђина и не спомињем?“ (стр. 39) — оправдано се пита аутор *Раџа*. И наставља: „Јели Вук кад бранио оне туђе ријечи, гдје имамо својијех, и говорио да их ваља у књигама задржати? Није никад, колико ја знам, него је још у рјечнику уза сваку рекао како се и Српски каже. Како му се дакле може рећи да против себе ради што сад вели да треба језик чистити од свега туђега?“ (стр. 39).

Даничић је у праву, идући за Вуком, кад каже да Светић греша употребљавајући глагол *йроменуџи* место *йромениџи*, што потврђује материјалом из „Славенске граматике“ (стр. 40) Добровског, затим из старословенског језика, као и из других словенских језика: пољског, руског, чешког и словачког. Јасно је да је овде у питању стари основни глагол мѣнити и да Светић греша када жели глагол *йроменуџи* етимолошки оправдати, јер он представља секундарну формацију посталу аналогијом према глаголима типа *дигнуџи*, *гинуџи* и сл., а то је Даничић

добро уочио. Међутим, аутор *Раџа* није потпуно објективан овде према Светићу када пренебрегава географски моменат, а то ће рећи дијалекатски, на коме овај Вуков противник добрим делом инсистира. Наиме, говорећи о *ѝроменуџи* и *ѝромениџи*, Светић истиче „да се у народу Србскомъ говори и едно и друго, и оно прво да се чује у нарѣчию сѣвероисточномъ, а друго у нарѣчию југозападномъ“, и сам за себе каже: „а како самъ я писао и *ѝроменуџи* по говору сѣвероисточномъ, и пишешъ „*ѝромѣниџи*“ по говору југозападномъ, тако Вукъ пише садъ „*зайадно*“ мѣсто писаного „*зайадње*“, пошто самъ га я на стр. 21. Утука I. опоменуо“ (уп. М. Светић, н. д., 68, 70). Светић је у основи у праву када разматра различите глаголске форме на дијалекатском нивоу говорећи да је „у народу обично“ *расџи* — *расџем* и *расџиџи* — *расџим*, *болеџи* — *боле* и *болеџи* — *боли*, *волеџи* — *волем* и *волеџи* — *волим* и сл. А писци су, по Светићу, овај „двоякиј говоръ застали“²⁵, па узимајући говорниј обичај за правило, како е коме обичније било чути, или на што се ко више навикао, онако е и писао“ (М. Светић, н. д., 69). Дакле, са становишта одговарајућег стања у народним говорима Светићу је била блиска форма *ѝроменуџи* која се и данас чује у говору Новог Сада и која је присутна у низу народних говора у Војводини²⁶, те је он у праву када *ѝроменуџи* везује за „североисточно наречје“ нашег језика. А и Даничић, као рођени Новосађанин, мрсао је чути облик *ѝроменуџи* који му је несумњиво био познат. Међутим, аутор *Раџа* мало претерује када Светићеву донекле неспретну формулацију о неједнакој дијалекатској распрострањености облика *ѝромениџи* и *ѝроменуџи* везује за о с н о в н у разлику међу нашим говорима, при чему каже: „дакле мјесто јужнога (у Светића) и по народу се нашему на сјезеру говори у? — Ово је нечувена новина! За ову разлику у нашијем нарјечјијама није се дослије знало; и јамачно је и нема нигдје изван Светићеве главе“ (стр. 40). Из изложенога се види да Светић ипак није мислио тако како му Даничић приписује, али у полемици, као што је познато, учесници се позивају не само на речи својих противника већ често и на њихове недовољно исказане мисли. Даничићу је, међутим, било јасно да од двеју форми: *ѝромениџи* и *ѝроменуџи* у књижевном језику треба да остане само прва, која је историјскојезички била оправдана и која

²⁵ Уп. рус. *застѣиѣ* „заштећи“.

²⁶ Уп. нпр. у Срему и Бачкој (Б. Николић, *Сремски говор*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1964, књ. XIV, 356; И. Поповић, *Говор Гослођинаца у свейлосџи бачких говора као целине*. — Београд (Српска академија наука и уметности. Посебна издања, књ. CDXXV. Одељење литературе и језика, књ. 21), 1968, 199.

је Вуку била блиска, и за њу се енергично залагао истичући „да ми не можемо у својему језику трпљети *ѝроменуѝи* мјесто *ѝромениѝи*“ (стр. 42). Светићу, који се није изричито изјаснио против употребе глагола *ѝромениѝи*, мора се одати признање на спремности за принципијелне разговоре о томе шта треба, између две форме истог значења, бирати за књижевни језик, о чему сведоче његове речи: „да е добаръ знакъ и за писателя и нѣговъ езѝкъ, кадъ до тога питаня дође, кои е између два у говору обычна глагола или начина болѝи и правилниѝи“ и да „о правилности или неправилности и оваковога уобичаеногъ двојкогъ употребљеня говорити треба“ (М. Светић, н. д., 69, 70).

Овде је, као што се види, суштина спора између Даничића и Светића у типу народног говора који треба да буде основица књижевног језика. Светић је био, наравно, осетљив на Вуков став „да понајвише напијех књижевника не знаду народнога језика“ (стр. 44, 46) и „да се у свему народу нашему нигдје не говори Српски тако ружно и покварено, као у Сријему у Бачкој и у Банату. И што је год мјесто веће и има у себи више госпде, и књижевника, то се у њему говори горе“ (стр. 46). Светићевој жељи која иде за тим да оправда народни, дијалекатски карактер форми као што су *ѝроменуѝи*, *миришиѝи*, *волем*, *уму*, *умеду* и сл. — у чему је он у празу — Даничић супротставља Вуков народни језик источнохерцеговачког типа који се, наравно, разликује од народних говора у Војводини. За Даничића Вук је одличан познавалац народног говора, о чему каже: „Ја мислим да нема ни једнога паметнијега Српскога књижевника, ни код Славенске ни код Латинске буквице, да не ће рећи да Вук од свију најбоље познаје народни језик, и да не ће радо признати да је и оно што сам зна — ако не све а оно барем понајвише — од Вука научио“ (стр. 46). Усмеравајући своју оштрицу против славеносрпских језичких елемената, против језика „госпде и књижевника“ у градовима а нарочито у Срему, Бачкој и Банату, Даничић је, као и Вук, истовремено против типичних народних црта из тих говора.²⁷ Та доследност у борби за један дијалекат који треба да буде основица нашег књижевног језика, била је необично

²⁷ Чврсто се одлучујући за Вуков тип народног говора, Даничић жели да буде и објективан према негативној оцени народних говора у Војводини, па каже: „Да је нешто у Херцеговину ударила ова тобожња цивилизација и назовипросвјета, и да нам се нешто у Херцеговини зачала књижевност, па књижевници да су овако радили као што су овамо (стајало то до њихове воље или тако вријеме било), онда би нам и тамо језик био овакав какав је сад у Сријему, у Бачкој и у Банату, и онда би Вук на Херцеговце парашане овако исто викао као сад што виче на Сријемце, Бачване и Банаћане варошане“ (стр. 49).

важна и допринела је, свакако, коначној победи. Иако се на томе, у крајњем резултату, није сасвим остало, јер већ у другој половини XIX века имамо снажан процес стабилизације е к а в с к о г изговора нашег књижевног језика, поменута доследност била је Вуковој а и Даничићевој борби неопходна. Да су од почетка и Вук, а касније и Даничић, показивали жељу за компромисе и да су их чинили са својим противницима, несумњиво је да не би постигли оно што су остварили и јасно је да наш књижевни језик не би био онакав какав је данас. У бици за ту доследност не могу се, наравно, у свакој прилици пронаћи увек и најбољи докази, што, истина ретко, показује и сам Даничић у свом *Раџу*.

Настављајући полемику, Даничић се са много аргумената обрушава на Светићево непознавање разлике „између Српскога и Славенскога језика“ (стр. 49) задржавајући се највише на речима *часѝ* < *чѝста* и *чесѝ* < *чаѝста*. Познато је да је руски изговор ових речи потпуно обрнут од онога у нашем језику (*чѝста* > *чесѝ*, *чаѝста* > *часѝ*). Са продирањем рускословенског и стварањем и употребом славеносрпског језика, у другој половини XVIII и у првој половини XIX века, ове речи су са руским фонетизмом и значењем (*чесѝ* ‚част‘ *часѝ* ‚део‘) биле присутне у језику многих наших писаца, па и у Светићевом. Даничићева аргументација да је *часѝ* ‚част‘ а *чесѝ* ‚део‘ одлика наших народних говора дубоко је истинита и научно оправдана. Полазећи од старословенског *чѝста* и рефлекса њ > е у руском, словачком, чешком и пољском језику, а повезујући то са рефлексом њ > а у нашем језику, Даничић јасно показује и доказује да је *часѝ* (< *чѝста*) „наша *чиста* ријеч и према староме Славенскоме језику и према данашњијем нарјечјама Славенскијем и према осталијем ријечима нашега језика“ (стр. 51). То исто, али много детаљније, аутор *Раџа* чини и са *чаѝста*, показујући да у тој речи у нашем језику мора доћи е < љ јер „овдје према староме Славенскоме језику, према свјема Славенскијем нарјечјама, и према осталијем ријечима нашега језика не ваља нам писати *часѝ der Theil*, особито још кад се нигдје и не говори; а ко пише, грди свој језик и гази законе његове, какогод кад би написао *чадо* мјесто *чедо*, или *йочайѝ* м. *йочейѝ*. *Чесѝ* пак *der Theil* била би у нашем језику *красна чиста* ријеч као *начелник* мјесто *началник*, или *сѝрезаѝи* м. *со-ѝрјагаваѝи*, и не би била нова измишљена, него стара ријеч, коју су стари наши имали, и у том је значењу и писали“ (стр. 52). А да би доказао да су ову реч стварно „стари наши имали“, Даничић полази од низа наших споменика где се за стсл. *чаѝста* налази *чѝста* или *чѝста*; тако он цитира Шафариков материјал, јеванђеље штампано у Београду

1552. г., рукописно јеванђеље из кабларског манастира Благовештења, запис на гробу Стевана Високог, свој материјал из савременог говора Новог Сада, Ораховачки типик св. Саве, Студенички типик св. Саве, Житије св. Симеона од св. Саве, Житије св. Саве од Доментијана, запис на крсту краљице Јелене и краља Милутина. Овој аргументацији Даничић прикључује и чување речи *чесѿ* < *часть* у другим лексемама које су од ње постале: *чесѿница*, *чесница*, *ѿричешѿе*, *чесѿиѿи*, *чесѿиѿиѿиѿи*, показујући и тиме, сасвим јасно, да Светић уопште није у праву када сматра да у нашем језику „*чесѿ* значи *die Ehre*, а *часѿ der Theil*“ (стр. 49).

Последње странице свога *Раѿа* Даничић је посветио, наравно, Вуку истичући његове заслуге не само за наше већ и за европске народе. „Ја бих рекао — каже Даничић — да је Вук самијем правописом много учинио пред цијелом Европом; а остале његове заслуге, рекао бих, толико су веће од ове колико је већа душа од тијела, колико је претежније тијело од одијела“ (стр. 59). За Даничића је јасно да „онај данас у Славена љепше пише који простије пише“ (стр. 60). А „Вук нам је казао и управо научио нас које је Србима тај прости народни језик; Вук једини ево већ тридесет година тај језик брани, чисту пшеницу од кукоља тријеби“ (стр. 60). Указујући на велики значај Вуковог *Срѿског рјечника*, Даничић истиче нарочито „оне етнографске и археолошке приче уз ријечи, које управо показују живот Српски, снагу народа Српскога у духу и срцу, и које га дијеле од другијех народа“ (стр. 60). Овде се Даничић осврће на речи И. И. Срезњевског којима је 1846. овај руски научник врло високо оценио Вуков рад и који жали „что образецъ, представленный Караджичемъ, до сихъ поръ остается безъ подражѧнїя“ (стр. 60). А што се тиче народних умотворина, оне су „сјеме: из тога сјемена треба да нам никне књижевност; то ће само бити права књижевност. Вук је тијем сјеменом њиву посајао: он је народне умотворине сваке струке први почео купити, он их је једини највјерније скупио, и највјерније их свијету предао. Ово смо ваљда кадри признати, кад и други Славени узимају Вука у томе послу за углед“ (стр. 61). Требало је имати и знања и снаге те пристати уз Вука јер „Вук није живљео нити живи за свој вијек, него за вијек други што настаје; за то га његов вијек и не разумје, за то га вијек његов прогоњаше“ (стр. 59). Ове Даничићеве речи откривају не само познату истину, која у животу често прати многе геније, већ указују и на дубок ум њиховог аутора, једног двадесетдвогодишњег младића који је умео да осети своје време, да правилно оцени Вукову борбу и да себе постави на једино исправан пут на коме се, у том рату за српски језик и правопис, с успехом може кретати само онај који се чврсто држи науке

и научне аргументације. А својим *Рајом* Даничић је јасно и убедљиво показао да је 1847. године тим путем већ увелико био закорачио.

Александар Младеновић

Резюме

Александар Младеновић

НАД ДАНИЧИЧЕВОЈ „ВОЈНОЈ ЗА СЕРБСКИЈ ЈЗЫК И ПРАВОПИСАНИЕ“

В этой статье автор попытался более подробно проанализировать „Войну за сербский язык и правописание“ Джюры Даничича. И этот анализ, как и все исследования предыдущих авторов, указывает на чрезвычайные качества Даничича — учёного, чьи позиции обосновываются почти что всегда на научных фактах. Пламенный сторонник реформы литературного языка и правописания, которую отстаивал и проводил Вук Караджич, Джюра Даничич в этом своём произведении написанном, когда ему ещё не было 22 года, проявил себя учёным-филологом, до 1847 года несуществовавшим в сербской культуре. Иногда автор труда критически относиться к некоторым мнениям Даничича, который увлеченный полемическим характером текста, который пишет, делает некоторые замечания М. Светичу, которые ему не удавалось аргументировать наилучшим научным способом.